

SƏHIYYƏ XİDMƏTLƏRİNİN ELEKTRONLAŞDIRILMASI PROBLEMLƏRİ

Daxil olub: 14 noyabr 2024-cü il
Qəbul olunub: 22 dekabr 2024-cü il

Received: 14 November 2024
Accepted: 22 December 2024

Nəriman Hacıyev
i.f.d., doktorant, UNEC
narimangd@yahoo.com
ORCID ID: 0009-0008-8700-3904

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan Respublikasında elektron səhiyyə sisteminin təşkili, inkişaf xüsusiyyətləri, bu növ xidmətlərin elektronlaşdırılması məsələləri tədqiq edilmişdir. İşdə ölkənin elektron səhiyyə sisteminin inkişaf problemlərinə də nəzər yetirilmişdir. Bu məqsədlə, respublikada elektron səhiyyə xidmətləri ilə bağlı həyata keçirilməli olan əsas tədbirlər sadalanmış, eləcə də elektron səhiyyə xidmətlərinin funksional fəaliyyət istiqamətləri göstərilmişdir. Bu gün Azərbaycanda həyata keçirilən başlıca islahatlardan biri də elektron hökumət quruculuğu ilə bağlıdır. Bu istiqamətdə qəbul edilən dövlətin strateji sənədlərində elektron hökumətin sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrini əhatə etməsi məsələsi bir məqsəd olaraq müəyyən edilmişdir. Xüsusilə də son illərdə elektron sosial xidmətlərin geniş müstəvidə göstərilməsi və elektron səhiyyə sisteminin inkişaf etdirilməsi diqqəti cəlb edir. Tədqiqatın sonunda ümumiləşdirmələr aparılmış, elektron səhiyyə xidmətlərinin inkişafı ilə bağlı təkliflər irəli sürülmüşdür. Məqalədə bir sıra metodlara, o cümlədən sistemli yanaşma, təhlil, ümumiləşdirmə və s. müraciət edilmişdir. Həmçinin tədqiqatın gedişində respublikanın bir sıra qanunvericilik aktlarına, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı, Avropa Birliyi, Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqının rəsmi sənəd və hesabatlarından istifadə olunmuş, xarici tədqiqatçıların əsərlərinə istinad edilmişdir.

Açar sözlər: *elektron hökumət, sosial siyasət, sosial xidmətlər, səhiyyə sistemi, rəqəmsal tibb xidmətləri.*

PROBLEMS OF DIGITALIZATION OF HEALTH SERVICES

Nariman Hacıyev
Ph.d. in Economics, UNEC
narimangd@yahoo.com
ORCID ID: 0009-0008-8700-3904

Abstract

The article examines the organization of the electronic health care system, the features of its development, and the issues of electronization of this type of service in the Republic of Azerbaijan. The paper also discusses the problems of developing the country's electronic health care system. For this purpose, the main measures to be implemented regarding electronic health services in the republic have been listed, as well as the functional directions of electronic health services have been indicated. One of the main reforms implemented in Azerbaijan today is related to the construction of electronic government. In the strategic documents of the state adopted in this direction, the issue of e-government covering all areas of socio-economic life is defined as a main goal. In particular, in recent years, the provision of electronic social services on a large scale and the development of an electronic health care system have attracted attention. Based on the results of the study, generalizations were made and proposals were given for the development of electronic medical services. In the article, several methods, including systematic approach, analysis, generalization was addressed. Also, during the research, several legislative acts of the republic, official documents and reports of the World Health Organization, the United Nations Organization, the Organization for Economic Cooperation and Development, the European Union, and the International Telecommunication Union were used, and the works of foreign researchers were referred to.

Keywords: *e-government, social policy, social services, health system, digital medical services.*

ПРОБЛЕМЫ ЭЛЕКТРОНИЗАЦИИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Daxil olub: 11 mart 2024-cü il
Qəbul olunub: 22 may 2024-cü il
Received: 11 March 2024
Accepted: 22 May 2024

Нариман Гаджиев
к.э.н., докторант, UNEC
narimangd@yahoo.com
[ORCID ID: 0009-0008-8700-3904](https://orcid.org/0009-0008-8700-3904)

Резюме

В статье рассматриваются организация системы электронного здравоохранения, особенности ее развития, а также вопросы электронизации этого вида услуг в Азербайджанской Республике. В работе также изучены проблемы развития электронной системы здравоохранения страны. Для этого перечис-

лены основные мероприятия, которые необходимо реализовать по электронному здравоохранению в республике, а также обозначены функциональные направления электронного здравоохранения. Одна из основных реформ, реализуемых сегодня в Азербайджане, связана с построением электронного правительства. В стратегических документах государства, принятых в этом направлении, в качестве основной цели определен вопрос электронного правительства, охватывающего все сферы социально-экономической жизни. Особенно в последние годы обращают на себя внимание предоставление электронных социальных услуг в широких масштабах и развитие электронной системы здравоохранения. В конце исследования были сделаны обобщения, высказаны предложения по развитию электронных услуг здравоохранения. В статье рассмотрен ряд методов, в том числе системный подход, анализ, обобщение. Также в ходе исследования были использованы ряд законодательных актов республики, официальные документы и отчеты Всемирной Организации Здравоохранения, Организации Объединенных Наций, Организации Экономического Сотрудничества и Развития, Европейского Союза, Международного Союза Электросвязи, а также сделаны ссылки на труды зарубежных исследователей.

Ключевые слова: *электронное правительство, социальная политика, социальные услуги, система здравоохранения, цифровые медицинские услуги.*

Giriş

Sosial inkişaf sosial qayğının artırılması, bu sahədə göstərilən xidmətlərin davamlı olaraq keyfiyyətinin yüksəldilməsini ön plana çəkir. Ölkəmizdə sosial siyasət davamlı olaraq genişlənməkdə, bu sahədə silsilə tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Azərbaycan Konstitusiyasında dövlətin, xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onların sosial müdafiəsinin və layiqli həyat səviyyəsinin qayğısına qalmaq bir vəzifə olaraq müəyyən edilmişdir [1]. Ölkəmizdə qəbul edilən “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də sosial inkişafın müasir standartlara uyğunlaşdırılması da bir məqsəd olaraq seçilmişdir [2]. Bu baxımdan da əhaliyə sosial xidmətlərin göstərilmə mexanizmləri və tənzimlənmə sisteminin səmərəliliyinin artırılması xüsusi zərurətdən çıxış edir. Məhz bu kimi mühüm müddəalardan çıxış edərək göstərə bilərik ki, artıq ölkəmizdə sosial xidmətlərin nəinki yaxşılaşdırılması, həm də onlara olan əlçatanlığın artırılması və keyfiyyətinin yüksəldilməsi əsas məqsəd olaraq müəyyənlanmışdır. Belə ki, dünya təcrübəsində ilk olaraq Azərbaycanda sosial xidmətlərin yeni rəqəmsal plafor-

malarda təşkilinin institusional-təşkilati əsasları yaradılmaqdadır. Müasir sosial-iqtisadi inkişafın yeni mərhələsi:

- insan kapitalı rolunun artırılması;
- əhaliyə göstərilən sosial xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- bu xidmətlərə əlçatanlığın artırılması və onların elektronlaşdırılması kimi vacib istiqamətlər ilə təqdim olunmalıdır [4; 5; 6].

Belə baxış artıq ölkəmizin təcrübəsində reallaşmaqla, yaxın on ildə əsas strateji xətt kimi dövlət siyasətinin tərkib hissəsinə çevriləcəkdir.

Qloballaşma şəraiti və sosial siyasətdə baş verən inkişaf meyilləri

Müasir dünyamızda sosial siyasət əksər dövlətlərin aparıcı fəaliyyət istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Göstərmək lazımdır ki, qlobal dünyamızda sosial proseslərin idarə edilməsinə diqqət artmaqla, bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin əhatə dairəsi genişlənməkdədir. Xüsusilə də bu tip tədbirlər cəmiyyətlərin bütün sahələrinin inkişafında mühüm amil kimi diqqəti cəlb edir. Həmçinin sosial siyasət strategiya - proqram xarakterli olmaqla, hazırda sivilizasiyaların inkişaf istiqamətini tərənnüm etməklə, qlobal ziddiyyətlərin həllində vacib bir vasitə kimi çıxış edir. Bütün bu kimi baxışlara baxmayaraq, böhran proseslərinin baş verməsi və dərin-ləşməsi, sosial varlıqların bütün sahələrinə nüfuz etməklə, gərginliklər və qarşıdurmalar da yaradır. Məhz belə bir şəraitlərdə, sosial siyasətlərin idarə edilməsi və tənzimlənməsi cəmiyyətin inkişafının təmini üçün yeni - innovativ yolların axtarışını əsaslandırır. Qlobal proseslər artıq dövrümüzün, yəni üçüncü minilliyin başlan-ğıcında post-sənaye sivilizasiyasına keçidi sürətləndirmişdir. Nəticədə, dünyamızın sosial məkanında:

- birincisi, qlobal sosial problemlərin dərinləşməsi (işsizlik, işçi qüvvəsinin kütləvi beynəlxalq miqrasiyası);
- ikincisi, insan həyatının prioritetinə əsaslanmaqla, davamlı inkişafın yeni paradigmasının meydana gəlməsi kimi hadisələr tez-tez müşahidə olunur.

Hazırkı dövrümüzdə qloballaşma cəmiyyətlərin bütün sahələrində, xüsusilə kəskin böhran prosesləri ilə özünü göstərməkdədir. Nəticə olaraq, bəzi neqativ sosial təsirlər, daha doğrusu bu kimi problemlər baş verir:

- iqtisadi artım tempinin səngiməsi;
- insanların rifah səviyyəsinin aşağı düşməsi;
- əhali arasında gəlirlər üzrə qeyri-bərabərliyin sürətlənməsi;
- demoqrafik göstəricilərin pisləşməsi;
- ekoloji qeyri-sabitliyin artması;
- sosial xidmətlərin dəyərinin yüksəlməsi və s.

Təbii ki, bütün bu kimi xoşagəlməz və mənfi təsirlər törədən hallar dövlətin sosial siyasətdə ciddi dəyişikliklər etməsi kimi məsələni gündəmə gətirir. Digər tərəfdən, sosial xidmətlər ilə bağlı qlobal çağırışlar da sosial siyasətlərə yenidən baxılmasını aktuallaşdırır. Qeyd edilməlidir ki, hələ əvvəlki əsrin ikinci yarısından başlayaraq, qərb dünyasında sosial sahələrdə islahatlar tendensiyası müşahidə olunur. Bu amil də sosial yönümlü (modellə) əksər dövlətlərin daxili siyasətinin tənzimlənməsini tələb etmişdir. Belə tip problemləri və onların yaratdığı nəticələri aradan qaldırmaq üçün vətəndaşların rifah durumunu yaxşılaşdıran proqramlara təkrarən baxmaq kifayət etməmiş, həm də əhalinin sosial fəallığını artırma biləcək, ictimai təşkilatların stabil fəaliyyətini təmin edəcək yeni hədəflər və sosial tənzimləmə mexanizmləri yaratmaq bir zərurətə çevrilmişdir [8;19].

Qlobal proseslərin dərinləşməsi şəraitində, dövlətlərin iqtisadi və sosial strukturlarında islahatların həyata keçirilməsi əsas siyasət məqsədi olmamış, həm də:

- insanların ehtiyaclarını nəzərə almaq üzrə tədbirlərin genişləndirilməsi;
- sosial proseslərə diqqətin artırılması;
- müasir sosial siyasət modelinin hazırlanması;
- sosial xidmətlərin təqdiminin asanlaşdırılması;
- fərqli sosial fəaliyyət subyektlərinin maraqlarının əlaqələndirilməsi zərurətləri yaranmışdır.

Təcrübə deməyə əsas verir ki, hər bir cəmiyyətdə sosial həyatın bütün aspektlərinin nəzərə alınması zəruriliyi dövlətin və regionun inkişaf xüsusiyyətlərindən (iqtisadi, sosial-mədəni, siyasi və s.) irəli gələn daxili səbəblərdən qaynaqlanmaqdadır. Eyni zamanda, dünya müstəvisində qlobal ekoloji təhlükəsizlik, maliyyə-iqtisadi sabitliyin pozulması, ictimai-siyasi dəyişikliklərin baş verməsi sosial problemlərin həllində səngimələri artırır.

Müasir dövrdə sosial sferanın idarə olunmasının ən vacib problemlərindən biri həm beynəlxalq, həm də ölkələr müstəvisində hökumətlərin müxtəlif səviyyələrindəki fəaliyyətlərinin ardıcıl və sistemli olmaması ilə bağlıdır. Belə ki, sosial konsolidasiyanın yüksəkliyi: sosial qruplar arasında qarşılıqlı tərəfdaşlıq mexanizmlərinin yaradılmasına, bu qrupların davranışı üzrə normativ sərhədlərin formalaşdırılmasına və belə sərhədlərin pozulmasına görə məsuliyyətin müəyyən edilməsinə əsaslı şəkildə təsir göstərir. Həmçinin dövlətlərin sosial dəstək mexanizmlərinin genişləndirilməsinə ehtiyac artır ki, bu amil də sosial-ekoloji təhlükəsizliyin yaradılması, insanların sosial müdafiəsi üçün şəraitin yaxşılaşdırılması və rifah səviyyəsinin yüksəlməsi, əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması baxımından vacib elementlərdən hesab olunur [9].

Müasir dünyada həyat keyfiyyəti konsepsiyasına yenidən baxılmaqdadır, çünki belə yanaşma ictimai təxəyyüldə tədricən ekoloji problemlərin həlli və

vətəndaşların sağlamlığı üçün risklərin azaldılması ilə əlaqələndirilir. Digər tərəfdən, belə baxış həm də iqtisadi artımın ləngiməsi bahasına başa gəlsə də, müasir dövlət-çiliyin başlıca tənzimləyici amili rolunu oynamaqdadır. Hazırkı dövrümüzdə, həyat keyfiyyəti çərçivəsində bu kimi istiqamətlər daha çox irəli çəkilir:

- istehlakçı sağlamlığının ekoloji cəhətdən qorunması;
- sağlam həyat tərzinin təbliğinin güclənməsi;
- doğumdan gözlənilən ömür uzunluğunun artırılması;
- təhlükəsiz mal-məhsulların, o cümlədən dərman və kosmetik məhsullarının istehsalı;
- istehsal edilən məhsulların, göstərilən xidmətlərin ekoloji cəhətdən təmizlik meyarlarının müəyyən edilməsi və s.

Nəticə etibarı ilə, ekoloji təhlükəsizlik amilləri sosial problemlərlə bilavasitə bağlı hesab edilir və onların sosial siyasət mexanizmlərinə daxil olunması və həlli istiqamətlərinin əsaslandırılması artıq dövlətlərin götürdüyü beynəlxalq öhdəliklər hesab edilir. Qeyd edilməlidir ki, eko-sosial təhlükəsizlik standartları getdikcə müasir cəmiyyətin həyatına sürətlə nüfuz etməkdədir və buna ehtiyaclar da artmaqdadır. Artıq, bu kimi tələblər vətəndaş və informasiya cəmiyyəti institutlarının fəaliyyətinin başlıca istiqamətinə çevrilib, ictimai-siyasi proseslərdə belə tələblərin rolu davamlı şəkildə güclənməkdədir. Həm də belə baxışlar demokratik dövlət quruculuğunda, hökumətlərin iqtisadi-sosial qərarların qəbulunda başlıca nəzərə alınmalı şərtlərdən biri kimi dəyərləndirilməkdədir. Göstərmək lazımdır ki, qlobal və regional müstəvidə ekoloji tarazlığın təmin olunmasında və bu baxımdan zəruri, operativ qərarların qəbulunda da insan-həyat keyfiyyəti amili və ekoloji tələblər önə çəkilir [11].

Sosial siyasət seçimi və vəzifələri həm strateji, həm də taktiki məqamlara əsaslanmalıdır. Belə seçimlərin də hər biri insan amilinə söykənməli və onun inkişaf konsepsiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı olmalıdır. İnsan inkişaf konsepsiyası ilə bağlı geniş dünyagörüşünün və onun sosial-hüquqi bazasının yaradılması müasir inkişafın əsas şərtlərindən biri olmalı və belə yaranış rəqəmsal və bilik iqtisadiyyatı ilə birbaşa əlaqələndirilməlidir. Müasir təcrübə göstərir ki, sosial problemlərin həllinə bir neçə istiqamət üzrə yanaşmaq düzgün olar:

- birincisi, dövlətin innovativ və bilik iqtisadiyyatı quruculuğu şəraitində sosial siyasət müəyyən edilməlidir. Bu siyasətin əsas subyektlərinin konkretləşdirilməsi, onun əlaqələndirici və nəzarət mexanizmlərinin yaradılması zəruridir;
- ikincisi, sosial siyasətin həyata keçirilməsi cəmiyyətdə məmnunluq yaratmalı, bu sahədə vergi sisteminin təkmilləşdirilməsinə, təkmil hüquqi bazanın formalaşdırılmasına və sosial infrastruktur müəssisələrinin inkişafına qayğı artırılmalıdır. Eyni ilə bu sahədə digər zəruri və çevik mexanizmlər tətbiq

etməklə, hər bir insanın maddi və mənəvi inkişafı ilə bağlı dəstək yolları dərinləşdirilməlidir;

- üçüncüsü, hər bir fərdin sosial siyasətin tam hüquqlu subyekti kimi sosial fəaliyyətinin stimullaşdırması təmin olunmalıdır. Belə baxışda əsas məqsəd kimi, sağlam və tam hüquqlu bir insanın öz maddi-mənəvi inkişafına və perspektivlərinə hər cür şəraitin yaradılması önə çəkilməlidir [18].

Sosial xidmətlərin yeni eraya, daha dəqiq ifadə etsək rəqəmsal dünyaya keçidi perspektivdə insanların və cəmiyyətlərin daha yüksək səviyyəli – keyfiyyətli sosial xidmətlərə olan tələbinin ödənilməsini aktuallaşdırır. Bu baxımdan hesab edirik ki, xidmətlərə əlçatanlığın artması cəmiyyətdə bir mühüm şərt olaraq irəli sürülməli, insanların ehtiyac və istəklərinin dəyişməsi onların tələbləri ilə uzlaşdırılmalıdır. Təbii ki, modern dünya sürətlə dəyişdikcə, qlobal inkişaf prosesləri dərinləşdikcə insanların sosial tələbləri artıq daha çox şəxsiləşir və şəxsiyyətin inkişafını təmin edəcək anlama gəlir. Nəticədə, dəyişən dünyamızda insanın tələbi və təklifi arasında təminatverici bir ortaq məxrəcin tapılması zərurəti artır və bu dövlətlərin sosial-iqtisadi siyasətlərinin aparıcı qüvvəsinə çevrilir.

Müasir dünyamızda ekoloji cəhətdən məqbul hesab olunacaq yaşayış səviyyəsinin yaradılması da bir mühüm məqam kimi gündəmdə dayanır. Belə baxış artıq dünya səviyyəsində davamlı olaraq qabardılır və ciddi müzakirə obyektinə çevrilir. Sosial inkişafın ekoloji baxımdan yaxşılaşması və rəqəmsallaşması həm də sosial həyatın dəyərinin və keyfiyyətinin artırılması vəzifələrini dövlətlərin qarşısına həlli vacib bir məsələ kimi qoymaqladadır.

Qlobal dünyada sürətlə yayılmaqda olan rəqəmsallaşma və yaşıllaşdırma ideyaları sosial həyatın da aparıcı devizinə çevrilməkdədir və əksər dövlətlər belə prinsipial yanaşmanı özlərinin sosial siyasətinin tərkib hissəsi kimi qəbul edir. Mövcud prinsipial yanaşma həm də müasir dünyamızın xilas və gələcək nəsillər üçün gözəl irsin yaradılması kimi də səsləndirilir [18]. Qeyd olunmalıdır ki, fəal sosial siyasət forması kimi belə baxışın mahiyyətində:

- cəmiyyətlərin yeni sosial inkişaf mərhələsinə keçidi;
- sosial xidmətlərin dövlət səviyyəsində elektronlaşdırılması ilə onlara əlçatanlığın yüksəldilməsi;
- təqdim edilən xidmətlərin keyfiyyətinin artırılması;
- ictimai həyatda yeni dəyərlərin yaradılması;
- iqtisadiyyatın və biznesin bütün sahələrinin rəqəmsal platformalarda inkişafı;
- fərdi və yaradıcı düşüncə tərzinin təşəkkül tapması;

- ekoloji dünyagörüşünün cəmiyyətdə birmənalı olaraq qəbul edilməsi kimi mühüm istiqamətlər dayanmaqdadır.

Sosial inkişaf proseslərinin sürətlənməsi və idarə edilməsində dövlətin müdaxilə səviyyəsi də konkretləşdirilməli və bu müdaxilə stimullaşdırıcı aspektlərdən çıxış etməlidir. Hesab edirik ki, Azərbaycanda da sosial siyasət və onun dövlət səviyyəsində həyata keçirilməsi müasir rəqəmsal – texnoloji və ekoloji prinsiplər ilə daha çox əlaqələndirilməlidir.

Hökumət səviyyəsində elektron səhiyyə sisteminin təşkili

Səhiyyə sistemi müasir cəmiyyətdə insanların sağlamlığının təmini və əmək fəaliyyətinin həyata keçirilməsində mühüm təsir vasitələrindən birinə çevrilməkdədir. Hazırkı səhiyyə sistemi əvvəlki fəaliyyət sahəsindən getdikcə daha çox mütərəqqi inkişafı ilə fərqlənir. Belə ki, rəqəmsal və bilik iqtisadiyyatının tətbiqi, tətbiq olunan yeni nəsil texnoloji avadanlıqlardan istifadə imkanlarının artması – bu sahədə də inqilabi dəyişikliklərin baş verməsi üçün güclü əsas yaratmışdır. Tam əminliklə qeyd edə bilərik ki, artıq son illərdə əksər ölkələrin səhiyyə sistemlərində islahatların dərinləşməsi, bu sahədə yeni nəsil proqram və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi sürətlənməkdədir. Belə yanaşma həm də beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında və müvafiq sahədə keçirilən tədbirlərdə də öz əksini tapır. Belə ki, 2018-ci ildə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) keçirdiyi tədbirdə (71-ci assambleyada) rəqəmsal səhiyyənin inkişafı (digital health) və onun qlobal strategiya çərçivəsində həyata keçirilməsi bir vəzifə olaraq müəyyənləşdirilmişdir [7]. Hesab etmək olar ki, müasir səhiyyə sisteminin inkişafı və bu sahədə göstərilən xidmətlərin əhatə dairəsinin genişlənməsi onların yalnız informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) üzərindən həyata keçirilməsi ilə yekunlaşmamalı, bu proses həm də perspektivdə mövcud sistemin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, əlçatanlığının və keyfiyyətinin davamlı olaraq yaxşılaşdırılması kimi məqsədlər ilə əlaqələndirilməlidir [18].

Müasir inkişaf prosesləri deməyə əsas verir ki, rəqəmsal səhiyyə yeni bir xidmət növü kimi təzahür edir və onu müxtəlif məhsulları və texnologiyaları özündə ehtiva edən bir konsepsiya olaraq qəbul etmək düzgün olar. Belə bir baxışdan çıxış edərək, müasir səhiyyə sahəsində informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqinin zəruriliyini danılmaz bir fakt kimi də göstərmək olar. Nəticə olaraq, bu sahədə informasiya texnologiyalarının tətbiq imkanlarını belə bir formada təsnifləşdirmək məqsədəuyğundur:

- səhiyyə sistemində davamlı və ani xidmətlərin formalaşması;
- xəstələrə müraciət əsasında sağlamlığının bərpası və qorunması ilə bağlı məlumatların verilməsi;

- həkimlər üçün zəruri elektron bazanın yaradılması və istifadəsinin asanlaşdırılması;
- müalicə prosesləri ilə bağlı məlumatların tərtibi və işlənməsi;
- elektron tibbi tarixçələrin qeydiyyatı;
- təmassız görüşlərin təşkili;
- resept - müalicə qeydiyyat sistemlərinin müasir versiyasının təqdimi;
- müalicənin yeni formatda təqdimi (süni intellekt, robototexnika, mobil cihazlar, 3D çap və s. versiyada);
- həkimlərin davamlı təhsilinin təşkili (distant və s.);
- dərman preparatlarının və tibbi məhsulların geniş onlayn satışının yaradılması;
- tibbi xidmətlərin müasir monitoring sisteminin yaradılması;
- xidmətlərin keyfiyyətinə nəzarətin təkmilləşdirilməsi;
- səhiyyə sahəsində ağıllı sistemlərin və tibbi informasiya sistemlərinin yaradılması.

Təcrübə göstərir ki, hazırda tibbi mənbələrdə və informasiya sistemlərində məlumatların həcmi sürətlə artması tibb-səhiyyə təşkilatlarının, o cümlədən də həkimlərin işini çətinləşdirir. Belə problemlərin həllinə daha çox digər sahələrdə baş verən yeniliklər fonunda baxmaq düzgün olar. Artıq yeni texnologiyaların, əsasən də süni intellektlərin bu sahədə tətbiqinə ehtiyac artmaqdadır [14; 15]. Belə intellektual köməkçilər hesab edirik ki, keyfiyyətli tibbi yardımın göstərilməsində mühüm təsir vasitəsi kimi çıxış edə bilər. Səhiyyə sistemində süni intellektlərin və digər müasir texnologiyaların indidən geniş formada tətbiqi məsələlərinə baxılmalıdır. Xüsusilə də rəqəmsal səhiyyə xidmətlərinin sürətli inkişafı və bu sahədə tibbi informasiya sistemlərindəki məlumatların həcmi əsaslı səviyyədə artması bu baxışımızı bir daha təsdiq edir. Azərbaycanda elektron səhiyyə xidmətlərinin təşkili imkanlarının artırılması artıq sosial siyasətin yeni bir istiqaməti kimi çıxış etməlidir. Ölkəmizdə vətəndaşların xəstəlikləri üzrə tibbi yardımın göstərilmə prosesləri tam avtomatlaşdırılmalı, səhiyyə sisteminin fəaliyyəti üzrə zəngin informasiya bazası yaradılmalıdır [12; 16; 17]. Belə yanaşma əhəlinin sağlamlığının qorunması və demoqrafik göstəricilərdə baş verən dəyişikliklər haqqında məlumatların uçotunun təşkili sistemini təkmilləşdirir. Hesab edirik ki, elektron səhiyyə xidmətlərinin funksional imkanlarını və əhatə sferasını aşağıdakı sxemə uyğun təqdim etmək daha məqsəduyğun olar (sxem 1).

Sxem 1. Elektron səhiyyə xidmətlərinin funksional fəaliyyət istiqamətləri

Mənbə: sxem müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycanda elektron səhiyyə xidmətlərinin inkişaf problemləri

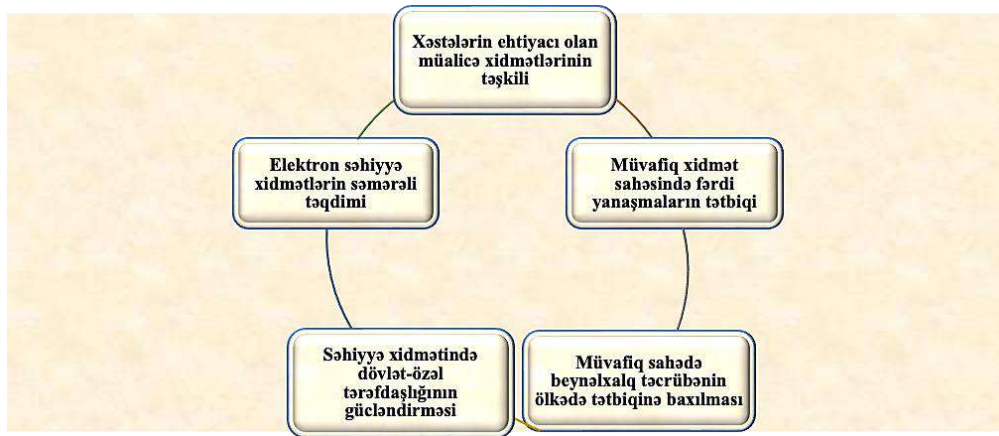
Azərbaycanda elektron səhiyyə xidmətlərinin təşkili və inkişafı istiqamətində müəyyən tədbirlər həyata keçirilməkdədir. “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda insan kapitalının davamlı şəkildə inkişafı və əhalinin sosial xidmətlərə olan ehtiyacın yüksək keyfiyyət tələbləri əsasında təmin edilməsi vacib istiqamətlərdən biri kimi əsaslandırılır. Xüsusilə də innovasiyaların sürətlə tətbiqi və bu sahədə də onların geniş mənimsənilməsi zərurətlərini göstərir. Belə yanaşma həm də əhalinin sosial müdafiəsi, sağlamlığının qorunması kimi istiqamətlərdə də öz həllini tapmalıdır. Sənəddə göstərilir ki, ölkədə keyfiyyətli səhiyyə xidmətlərinə əlçatanlıq davamlı yaxşılaşmaqdadır və bu kimi amillərin nəticəsidir ki, ana və uşaq ölümü göstəricilərinin azalması, doğulanda gözlənilən ömür uzunluğunun və gözlənilən sağlam ömür uzunluğunun artması müşahidə olunur. Həmçinin COVID-19 pandemiyasına qədər ana ölümünün hər 100000 nəfər diri doğulana 14,9, körpə ölümünün hər 1000 nəfər diri doğulana 11, beş yaşa qədər uşaq ölümünün 13, gözlənilən ömür uzunluğunun 73,2 yaş təşkil etməsi baş vermişdir [3]. Haqlı olaraq, strateji sənəddə belə baxış qabardılır: rəqəmsal texnologiyaların səhiyyə sistemində tətbiqi nəticəsində çevik və təməssiz tibb xidmətləri genişləndirilir və daha çox insan səhiyyə xidmətlərinə ucuz çıxış əldə edir. Xəstəliklərdən qorunmanın yalnız güclü səhiyyə sistemi ilə mümkün olmaması və bu sahədə elektron texnologiyalarının da məqsədli və geniş tətbiqi vacib hesab olunur [3]. Ölkəmizdə elektron səhiyyə-tibb xidmətlərinin təşkili dövlət proqramlarına və layihələrinə əsaslanaraq həyata keçiril-

məkdədir. Belə ki, bu sahədə mövcud irəliləyişləri aşağıdakı kimi xarakterizə etmək mümkündür:

- elektron sağlamlıq kartlarının tətbiqinə başlanması və vətəndaşların tibb məlumatlarının rəqəmsal formatda saxlayan kart sisteminin yaradılması;
- səhiyyə sahəsində elektron tibbi qeydiyyat sisteminin inkişaf etdirilməsi. Bunun əsasında xəstələrin tibbi məlumatlarının onlayn qeydiyyatdan keçirilməsi və həkimlərin bu bazadan istifadə imkanlarının artırılması;
- teletəbabət xidmətinin tətbiqi ilə bağlı fəaliyyətin təşkili və bu sahədə məsafədən tibbi məsləhətin və müayinələrin həyata keçirilməsi istiqamətində fəaliyyət planının hazırlanması;
- e-resept sisteminin tədricən tətbiqi və bu əsasda dərmanlar üzrə tərtib edilən reseptlərin elektron formatda təqdimi;
- ölkədə Mərkəzi Səhiyyə Məlumat Bazasının yaradılması və s. [4; 5; 6].

Ölkəmizdə həyata keçirilən səhiyyə islahatlarının davam etdirilməsi mühüm strateji istiqamətlərdən biri hesab olunmaqdadır. Hesab edirik ki, elektron tibb-səhiyyə sahəsində daha dərin və geniş istiqamətli islahat tədbirlərinin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır. Çünki, bu sahədə həllini gözləyən ciddi problemlər mövcuddur. Belə ki, Azərbaycanda səhiyyə sistemində texnoloji infrastrukturun tətbiqi səviyyəsi yetərli hesab olunmur. Xüsusilə də ucqar ərazilərdə və bölgələrdə internet və texnologiya infrastrukturunun zəif təşkili rəqəmsal səhiyyə xidmətlərinin tətbiqində ciddi çətinliklər yaradır. Digər tərəfdən, bu sahədə də informasiya təhlükəsizliyi problemi həll olunmalıdır. Əsasən də xəstələrin şəxsi və tibbi məlumatlarının qorunması məsələsi, bu baxımdan, daha önə çəkilməlidir. Eyni zamanda elektron sistemlərin kibertəhlükəsizlik risklərinə qarşı həssas olması problemi də ölkəmizdə diqqət mərkəzində saxlanmalıdır.

Azərbaycanın səhiyyə sahəsində tibbi kadrların, o cümlədən xəstələrin rəqəmsal texnologiyaların istifadəsi ilə bağlı ciddi maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi zəruridir. MDB məkanında olduğu kimi ölkəmizdə də elektron tibbi məlumatların idarə edilməsi ilə bağlı vahid standartların tətbiqinə ehtiyac yaranmışdır. Bu sahədə əsas problemlərdən biri də elektron səhiyyə sisteminin inkişafı ilə bağlı geniş maliyyə resurslarına olan ehtiyacdır. Azərbaycanda elektron səhiyyə xidmətlərinin tətbiqi ilə bağlı islahatların dərinləşdirilməsinə ehtiyac vardır və xüsusilə bu sahədə bir sıra tədbirlər diqqət mərkəzində saxlanmalıdır (sxem 2).

Sxem 2. Azərbaycanda elektron səhiyyə xidmətləri ilə bağlı həyata keçirilməli olan əsas tədbirlər

Mənbə: sxem müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Nəticə

Səhiyyə xidmətlərinin elektronlaşdırılması yalnız texniki baxımdan öz həllini tapmamalıdır. Bu proses həm də əsaslı kontekstdən çıxış etməli və burada sistem üzrə münasibətlərin təşkili, sistem daxili vəziyyətin qiymətləndirilməsi və insanların sağlamlığının yüksəldilməsi kimi mühüm məqamlar əhatə olunmalıdır. Həmçinin müasir rəqəmsal səhiyyə xidmətləri, özlüyündə, insanların sağlam həyat tərzinin yaradılmasına töhfə verməli, tibbi xidmətlərin keyfiyyətinin və əlçatanlığının yüksəldilməsini təmin etməlidir. Xüsusilə də xəstə-həkim münasibətlərinin yeni formatda təşkili və ucqar bölgələrdə yaşayan vətəndaşların xidmətlər üzrə təminatının yaxşılaşdırılması da bu baxımdan öz həllini tapmalıdır. Azərbaycanda elektron səhiyyə xidmətlərinin inkişafı məqsədi ilə müvafiq dövlət strategiyasının və proqram xarakterli sənədlərin qəbulu da xüsusi əhəmiyyət kəsb etmiş olar.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 12 noyabr 1995-ci il. [\[https://justice.gov.az/documents/AZ/Konstitusiya.pdf\]](https://justice.gov.az/documents/AZ/Konstitusiya.pdf).
2. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 2 fevral 2021-ci il. №2469. [\[http://e-qanun.az/framework/46813\]](http://e-qanun.az/framework/46813).
3. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 22 iyul 2022-ci il. №3378. [\[https://e-qanun.az/framework/50013\]](https://e-qanun.az/framework/50013).
4. “Azərbaycan Respublikasında səhiyyənin maliyyələşdirilməsi sisteminin islahatı və icbari tibbi sığortanın tətbiqi Konsepsiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 10 yanvar 2008-ci il. №2620. [\[https://e-qanun.az/framework/13091\]](https://e-qanun.az/framework/13091).

5. Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi. [<https://sehiyye.gov.az>].
6. Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyi. [<https://tabib.gov.az>].
7. Всемирная организация здравоохранения, 2018. 71-я сессия Всемирной Ассамблея Здравоохранения. Женева, Швейцария 21-26 мая 2018 г. [<https://www.who.int/ru/about/governance/world-health-assembly/seventy-first>].
8. Панова Т.В. Информационные технологии в российской медицине – перспективы и возможности. Экономические науки, 2017, №5, сс.53-56. [<https://elibrary.ru/item.asp?id=32337734>].
9. Плотицкина Н., Морозова Е., Мирошниченко И. Цифровые технологии: политика расширения доступности и развития навыков использования в Европе и России. Мировая экономика и международные отношения, 2020, т. 64, №4, сс. 70-83. [DOI: 10.20542/0131-2227-2020-64-4-70-83].
10. Садовая Е.С., Сауткина В.А., Зенков А.Р. Формирование новой социальной реальности: технологические вызовы, ИМЭМО РАН, 2019. 190 с. [DOI 10.20542/978-5-9535-0564-2].
11. Ghosh J. How to Finance Social Protection in Developing Countries in the Age of COVID-19. International Labour Organization, 13.05.20. [<https://iloblog.org/2020/05/13/how-to-nance-social-protection-in-developing-countries-in-the-age-of-covid-19/>].
12. Hamilton C. The WHO-ITU national eHealth strategy toolkit as an effective approach to national strategy development and implementation. Stud Health Technol Inform. August 2013.192:913-6. PMID: 23920691. [<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23920691>].
13. International Labour Organization, 2020. ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Third Edition. ILO, 29.04.2020. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briengnote/wcms_743146.pdf].
14. Murray E., Hekler E.B., Andersson G., Collins L.M., Doherty A., Hollis C., Rivera D.E., West R., Wyatt J.C. Evaluating Digital Health Interventions Key Questions and Approaches. American Journal of Preventive Medicine, 2016, vol. 51, iss. 5, pp. 843-851. [doi: 10.1016/j.amepre.2016.06.008].
15. OECD, 2017. New Health Technologies: Managing Access, Value and Sustainability. 231 p. OECD Publishing, Paris. [<https://doi.org/10.1787/9789264266438-en>].
16. OECD/European Union, 2018. Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle. 211 p. OECD Publishing, Paris/European Union, Brussels. [https://doi.org/10.1787/health_glance_eur-2018-en].
17. United Nations, 2020. Shared Responsibility, Global Solidarity: Responding to the Socio-Economic Impacts of COVID-19. UNSDG, March 2020. 26 p. [<https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-03/SG-Report-Socio-Economic-Impact-of-Covid19.pdf>].
18. World Health Organization, International Telecommunication Union, 2012. National eHealth Strategy Toolkit. Geneva, 223 p. [https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/str/D-STR-E_HEALTH.05-2012-PDF-E.pdf].
19. World Health Organization, 2016. Atlas of eHealth Country Profiles: the Use of eHealth in Support of Universal Health Coverage: Based on the Findings of the Third Global Survey on eHealth. [<https://www.who.int/publications/i/item/9789241565219>].